

Kontaktné jazykové jevy, bohemismy, v súčasnej slovenštině¹

Květoslava Musilová
Pedagogická fakulta, Univerzita Palackého, Olomouc
kveta.musilova@iol.cz

Contact language variants, bohemisms, in current Slovak

ABSTRACT: The use of bohemisms in current Slovak is being increasingly discussed not only among Slovak linguists, but also by the lay public. Using the language data in the Slovak national corpus and comparing the contact (KV) and non-contact (NV) variants, the author seeks to prove the validity of the opinion that bohemisms are spreading in Slovak to a more than acceptable extent, i.e. above all at the expense of the original Slovak vocabulary.

The examined sample contained 306 bohemisms (i.e. KV) and non-contact variants; another part of the analysis consisted of comparing the attributive extension of the pronouns *nič* and *niečo* by a postponed adjective in genitive (bohemism) and in accusative/nominative (NV, original variant) – tested with 150 adjectives.

Using frequency distribution as basis, we determined the quantitative relation between the contact variant (bohemism) and its non-contact counterpart. According to the level of competition we defined 3 groups. Group I: the non-contact (original) variant prevails over a bohemism; group II: the bohemism and the non-contact variant exist next to each other in a balanced ratio; group III: the bohemism has a higher frequency than the non-contact variant.

The established values have shown that a considerable amount of the bohemisms we followed on one hand covers a not neglectable space but – with a few exceptions – bohemisms do not push out the original variants into the margin of the language system.

Key words: bohemism, Slovak, contact variant, non-contact variant, Slovak national corpus²

Klíčová slova: bohemismus, kontaktná varianta, nekontaktná varianta, Slovenský národný korpus

1. Dlouhodobé kulturní, politické a jazykové vztahy mezi českým a slovenským etnikem daly vzniknout mnohým kontaktným jazykovým jevům – slovakismům a bohemismům, zvláště v období koexistence češtiny a slovenštiny ve společném státě (od r. 1918), kdy byla tehdejší legislativou podporována jejich konvergence.

1.1 Výskyt těchto kontaktných jevů můžeme po r. 1992 (rozdělení ČSFR) sledovat většinou jen zprostředkovaně – v médiích. Dalším zdrojem informací o fungování / funkčnosti kontaktných jazykových jevů je sociolingvistický dotazníkový průzkum. Systematické sledování vývoje v oblasti těchto jazykových prostředků však umožňují pouze korpusové databáze národních jazyků.

2. Náš příspěvek je zaměřen na kontaktné jazykové jevy ve slovenštině – bohemismy, ktoré se řadí většinou k jazykovým prostředkům nespisovným: „Subštandardná vrstva slov je istou bránou na prílev najmä českých slov, ktoré by sa inak (pre svoju slovotvornú alebo hláskovú

¹ Konferenční příspěvek vznikl za podpory Grantové agentury ČR, GAČR 311 v rámci projektu Konfrontační popis současného slovenského a českého lexika (systémové vztahy a komunikační koexistence) P406/11/2304. Hlavní řešitelka: doc. PhDr. Míra Nábělková, CSc.

² Překlad: Mgr. Jindřiška Katzerová

podobu) nemohli stať súčasťou slovenského jazyka, preto je tu pri zachytávaní takýchto slov namieste istá opatrnosť.“ (Pisárčiková 2011: 241)

2.1 Zmeny v hodnotení bohemismů reflektované prostredníctvom kvalifikátorů ve dvou vydáních slovníku slovenského jazyka (KSSJ 1987 a 1997) popsala M. Gazdíková (2005). Také v současné době můžeme sledovat pohyb v této oblasti: některé původně nespisovné bohemismy se časem přibližují k vrstvě spisovné (např. dříve substandardní výrazy *klokan*, *krb*, *karafiát* se dnes řadí k hovorovým), případně se stanou spisovnými, neutrálními, např. substantivum *krabica*. (Pisárčiková 2011) Podle P. Žiga (2011) by bylo dobré při kodifikační delimitaci jazykových jevů brát v úvahu také kritérium „původnosti“ v jazyce; užitečnost takového postupu P. Žigo demonstruje na „osudu“ lexémů *krabica* a *škatuľa*: o zařazení slova *krabica* mezi výrazy nespisovné (vedle spisovného *škatuľa*) rozhodlo vydání puristicky orientovaných pravidel slovenského pravopisu v r. 1940, a to na základě hodnocení tohoto výrazu jako bohemismu. Přitom slovo *krabica* má původ v praslovanské podobě **korb-*, navíc má ve slovenštině oporu ve slovotvorném postupu – formantu *-ica* (Žigo 2011: 196).

2.2 Postoj k bohemismům ve slovenštině rozděluje odbornou veřejnost na lingvisty, kteří bohemismy tolerují z pozice funkčně/textově orientované lingvistiky (tj. ve vymezených komunikačních rámcích), a na jejich oponenty, kteří zastávají spíše systémová (často systémově obranná) stanoviska vůči bohemismům, vyúsťující někdy až v pocit ohrožení jazyka.³ (Nábělková 2008: 42)

2.3 S tematizací bohemismů ve slovenštině se setkáváme také u laické veřejnosti: svědčí o tom četné dotazy v jazykových poradnách lingvistických časopisů (včetně internetových) nebo rozhlasového vysílání a s rozvojem Internetu jsou dokonce zakládána diskusní fóra, např. Slovenský jazyk <http://slovensky.diskusneforum.sk/testy/slovenska-gramatika/> (což nemá paralelu ve vztahu ke slovakismům v českém prostředí).

2.4 Problematika bohemismů je také součástí školské výuky: v hodinách mateřského jazyka jsou tyto kontaktní jazykové jevy slovenským dětem prezentovány jako chyby proti jazykové normě (např. učebnice Slovenský jazyk 6 a 8, Krajčovičová a kol. 2006, 2008). Podle výzkumu J. Kesselové a J. Palenčárové (2004) sice děti většinou dokáží v textu bohemismy identifikovat a nahradit je správnými ekvivalenty, ale jejich postojové komentáře svědčí o tom, že tyto preskribované podoby většinou v běžné komunikaci nepoužívají; navíc, když „školní tlak“ pomine, bohemismy se jako „komunikační bumerangy“ do spontánní řeči vracejí (s. 30). Tato situace je posilována i tím, že již velmi malé děti se registrují na sociálních sítích a setkávají se s češtinou tam, kde není k dispozici text slovenský (nebo jiný); také proto se do jejich povědomí dostávají bohemismy (např. *ségra*, *brácho*, *nevím*, *brambory*, partikule *jasne* aj.) a děti je používají, aniž by si uvědomovaly, že jde o jazyk cizí. (Vilček 2009)

2.5 Také mimo školní vzdělávání je na Slovensku věnována mimořádná péče jazykové kultuře a především její popularizaci. Aktuálně diskutované jazykové jevy včetně bohemismů bývají součástí pravidelných rubrik tištěných i internetových periodik, např. rubrika „Nielen o jazyku“ M. Šebekové, jazykové redaktorky, v níž autorka odlehčeným tónem kritizuje značně frekventované bohemismy, např. *vadiť* a *kotníkový*: **Vadia mi zbytočné zvady** 27. 02. 2010; **Prekáža mi, že ti vadi** – tak takto reaguje kolegynin manžel vždy, keď začuje, že s niečím nie je spokojná a veľmi jej to vadi. <http://zivot.lesk.cas.sk/clanok/7073/nielen-o-jazyku-vadia-mi-zbytocne-zvady.html> **Nespisovnosť nadovšetko: Šmrncovné nadčlenkové, nie kotníkové** 23. 03. 2010 <http://zivot.lesk.cas.sk/clanok/7231/nielen-o-jazyku-nespisovnost-nadovsetko.html>

³ V české lingvistice nikdy nebyl nastolen problém užívání slovakismů v češtině.

2.5.1 Nejrozsáhlejší výčet bohemismů s jejich spisovnými ekvivalenty obsahuje v současné době příručka *Ako nehešiť proti slovenčine. Slovník správnych a nesprávnych výrazov v slovenčine*, kterou Ministerstvo kultúry SR umístilo na svůj server: www.culture.gov.sk/slovník/ak.html#cc. Široké veřejnosti slouží také internetová jazyková poradna zřízená Slovenskou akademií věd www.juls.savba.sk/poradna/index.html.

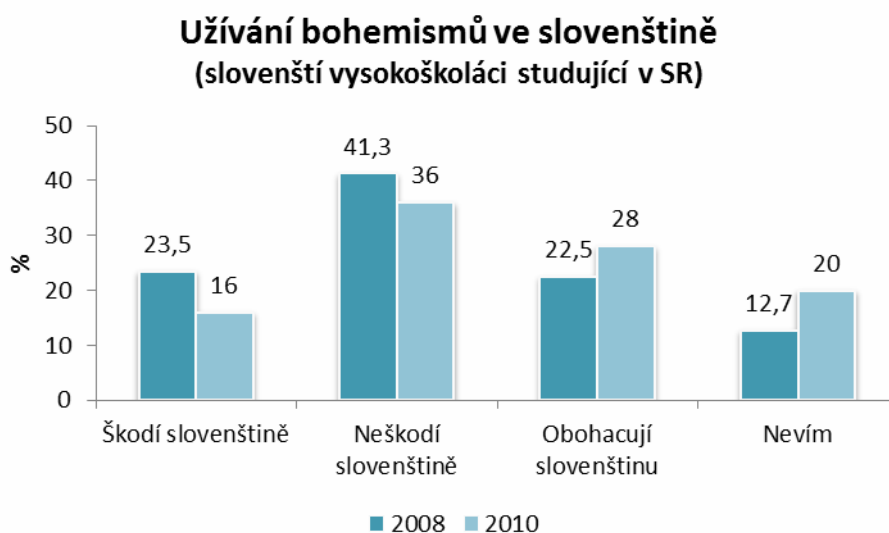
2.5.2 V souvislosti s jazykovým zákonem o slovenštině⁴, který nepřipouští nespisovné vyjadřování ve veřejnoprávních médiích, vznikla např. v r. 2001 neveřejná intranetová jazyková poradna pro redaktory a další pracovníky Slovenského rozhlasu; také zde se část dotazů týká užívání bohemismů, jak uvádí hlasová pedagožka a jazyková poradkyně Slovenského rozhlasu, H. Čertíková (2004).

3 Názory slovenských vysokoškoláků na užívání bohemismů ve slovenštině

V této části příspěvku předkládáme některé výsledky našeho projektu „Současné česko-slovenské (nejen) jazykové kontakty“, a to názory slovenských vysokoškoláků na bohemismy ve slovenštině (3.1), bohemismy ve slovenských médiích (3.2) a konkurence kontaktních a nekontaktních variant ve Slovenském národním korpusu (3.3).

3.1 Od r. 2005 vždy s určitým časovým odstupem mapujeme vztah prestižních uživatelů slovenského jazyka, vysokoškoláků studujících v České republice⁵ a na Slovensku⁶, k některým aspektům česko-slovenských kontaktů. Jednou z položek sociolingvistického dotazníkového šetření je názor těchto studentů na užívání bohemismů ve slovenštině. Respondenti vybírají z nabízených odpovědí „škodí slovenštině“, „neškodí slovenštině“, „obohacují slovenštinu“, případně „nevím, nedovedu posoudit“. Statistické zpracování⁷ odpovědí ukázalo, že během všech dotazníkových šetření (2005 – 2010) přibližně pětina studentů projevila k bohemismům výhrady (viz grafy č. 1 a 2), většina respondentů však nezaujímá k bohemismům odmítavý postoj.⁸ Studenti měli možnost doplnit ke své odpovědi ještě komentář; pro ilustraci uvádíme (v autentické podobě) některé z nich [1] – [8].

Graf č. 1



⁴ Zákon NR SR č. 270/1995 Z. z. o štátnom jazyku Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov

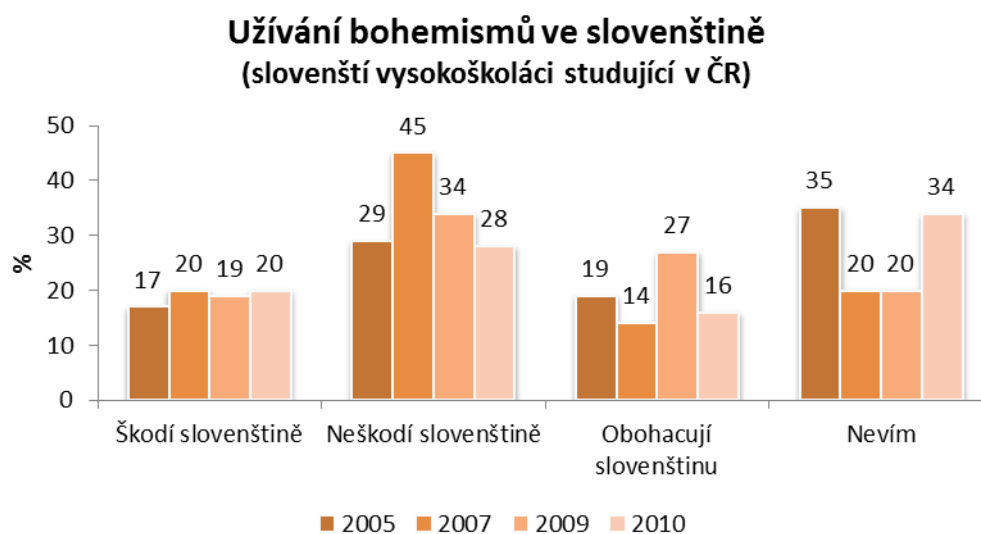
⁵ Slováci VŠ v ČR 2005: 94 respondentů.; 2007: 132 resp.; 2009: 74 resp., 2010: 348 resp.

⁶ Slováci VŠ v ČR 2008: 391 resp.; 2010: 526 resp.

⁷ Statistické zpracování provedla RNDr. M. Kršková z CVT UP v Olomouci.

⁸ V posledním šetření (z r. 2010) se mírně zvýšil počet těch, kteří roli bohemismů ve slovenštině nedovedou posoudit; příčiny mohou být různé, včetně možnosti, že se nad užíváním bohemismů více zamýšlejí.

Graf č. 2



3.1.1 Někteří Slováci studující v ČR, kteří zastávají názor, že bohemismy slovenštině škodí, se sice jejich používání brání, avšak bohemismy do jejich mluvy vlivem českého prostředí i tak pronikají. V případě „nezáměrného“ užití takového jazykového prostředku se někteří studenti snaží svůj projev korigovat, porov. např. [1], [2]; další studentka z této skupiny respondentů ve své kritice konkrétního výrazu „proste“ [3] použila k hodnocení jiný bohemismus „blbý“, který možná již ani jako cizí prvek ve slovenštině nepociťuje.

[1] škodí *Vďaka štúdiu v Čechách sa im väčšinou nedá vyhnúť, i keď sa snažím.* (Ž 20 let, VŠE, Praha)

[2] škodí slovenčine to (ale nie priamo) škodí, často sa medzi Slovákmi navzájom opravujeme (M 21 let, VŠE, Praha)

[3] škodí *Skodia, hlavne ten blby vyraz PROSTE, v slovenčine je to strasne slovo a pritom mame slovo jednoducho...ale ludia si vyberaju proste... Slovenčina je krajsi a mäkkší jazyk nez jazyk cesky* (Ž 22 let, PF UP, Olomouc)

3.1.2. V některých komentářích studentů, kteří bohemismy ve slovenštině tolerují, jsme zaznamenali diferencovaný přístup k těmto jazykovým prostředkům, např. [4]; jiní respondenti připomínají tradici česko-slovenských kontaktů podmíněnou společnou historií a z toho plynoucí ovlivňování slovenského jazykového úzu češtinou, např. [5], [6], další studenti si uvědomují příznakovost některých těchto jazykových prostředků, např. [7], [8].

[4] neškodí *škodia, keď nahrádzajú slová, neškodia, pokiaľ dopĺňajú slovnú zásobu* (M 19 let, VUT, Brno)

[5] neškodí *vychádza z histórie. Jazykoví puristi ich nemusia používať. Pripomínajú vzájomné vzťahy.* (Ž 21 let, FF PU, Prešov)

[6] neškodí *pokiaľ viem, vždy sa v slovenčine nejaké bohemizmy vyskytovali (napr. slovička vždycky, rohlík, mluví) sú tak vžitú, že si ich väčšina užívateľov vôbec neuvedomuje* (Ž, 33 let, MU, Brno, učitelství cizích jazyků)

[7] neškodí *síce to nemám veľmi rada, ale občas pristihnem sama seba ako zhreším* (Ž 23 let, MU, Brno, informatika)

[8] obohacují slovenštinu *je to síce nespisovné, ale niektoré slovička sú pekné ... mne sa páči, napr. slovo krev, květák ...* (Ž 19 let, FF PU, Prešov)

3.1.3. Ze statistického porovnání jednotlivých proměnných vyplývá, že jsou k užívání bohemismů ve slovenštině o něco tolerantnější slovenští vysokoškoláci studující nefilologické obory na Slovensku a Slováci studující v České republice (bez rozdílu studijního zaměření). (Musilová, 2009, 2010, v tisku)

3.2 Bohemismy ve slovenských médiích

Většina bohemismů jakožto jazykových prvků nespisovných není v současné slovenštině kodifikována, avšak v úzu Slováků se bohemismy vyskytují hojně jak v projevech mluvených (3.2.1), tak v psaných (3.2.2), včetně oficiálních, přestože jazykový zákon toto nepovoluje.

3.2.1 Množství bohemismů jsme zaznamenali na slovenských televizních okruzích v pořadech kontaktního typu (např. Pošta pre teba, soutěžní pořady), v pravidelné hudebně vzdělávací relaci s českými a slovenskými hosty na českém okruhu ČT2 (Ladí, neladí), na Nově (Česko-slovenská SuperStar, společný projekt české a slovenské televize), ve slovenských (zvláště reportážních) vstupech do českého vysílání apod. Vedle nespisovných lexémů, např. *odkojení*, *razítko*, *fanylnka*, *takový*, *šílený*, *jak*, *točit'*, *díky*, *riasy*, *límec*, *sáček* (1) – (8), citátových bohemismů, např. *přímo* (3), a gramatických vazeb, např. genitiv adjektiva (9), se objevují i substandardní výrazy, např. frazeol. *delat' si prču*, *prúser*, *hovadina*, *kecat'*, *blbo* (3), (4), (5).

(1) My sme **odkojení** na kluboch (ČT2, Ladí, neladí, 11. 9. 2010)

(2) ... **razítko** mesta Iľava (STV1, Pošta pre teba, 20. 3. 2010)

(3) Česko-slovenská SuperStar, Tv Nova, 2009: ... má množstvo **fanyniek**. Už **kecám blbo**. Nebudem **si delat' prču** z **takových** vecí. ... To bolo **šílené!** **Přímo prúser jak** mraky! (P. Habera, porotce soutěže)

(4) Aj keby **ste točili** samé **hovadiny**... (STV1, Hitmánia, 19. 9. 2009)

(5) **Díky** za rozhovor. ... Ja do toho najviac **kecám**. (STV1, Eurosong, 17. 1. 2010)

(6) Nechal som si predžiť **riasy** (STV2, OOOPS načierno, 24. 4. 2010)

(7) Nosili sa dlhšie **límce**. (STV1, Kinorama, 10. 6. 2010)

Výpovědi (8) a (9) svědčí o tom, že bohemismy pronikají, i když v menší míře, také do mluvených projevů oficiálního charakteru, jakým je např. sdělení slovenského policejního činitele (8) nebo rozhovor s odborníky o výuce maďarštiny ve slovenských školách (9):

(8) ... vzorka v igelitovom **sáčku** ... (ČT1, zprávy 6.1. 2010)

(9) Nemajú nič spoločného s týmto programom. (STV2, zprávy 25. 3. 2011)

3.2.2 S rozšířením elektronické komunikace se stírají rozdíly mezi texty mluvenými a psanými také v médiích. Internet dnes v podstatě nahrazuje nedostatek přímých kontaktů Čechů a Slováků. Výstižně tuto situaci popsala 19letá studentka z FF UKF v Nitre: „cez pokec si píšem s Čechmi“. (Musilová, 2010) Mluvenostní rysy ve slovenských psaných textech spojené se spontánností vyjadřování podporují nespisovnost v těchto komunikátech včetně užívání bohemismů, zvláště na zájmových webech, v diskusních fórech, na webech s nabídkou zboží a služeb, v on-line denících apod.

Nejfrekventovanější jsou bohemismy lexikální, zvláště na webech zaměřených na propagaci výrobků, např. košela s bielym *límcom* (10), *tužky* pre umelcov (11), kozmetická *tužka*, *obočenka* (12), *krbové náradie nerezové* (13), *hmoždinky* (14), *sáčkové polievky* (15):

(10) Čierna polokošela s bielym **límcom**

www.questyle.sk/katalog/cierna-polokosela-s-bielym-limcom-115/

(11) **Tužky** pre umelcov Boesner sú drevené **tužky** špičkovej nemeckej kvality.

www.vytvarnictvo.sk/tuzky.htm

(12) **tužky** - koeximpo.sk kozmetická **tužka (obočenka)** čierna.

www.koeximpo.sk/scripts/zbozi.php?KID=27 (13.12.2012)

(13) KRBOVÉ NÁRADIE NEREZOVÉ

www.dvere.sk/krbove-naradie-nerezove/

(14) zatĺkacie hmoždinky

www.polystyreneveizolacie.sk/produkty/prislusenstvo-k-zateplovaniu/hmozdinky/natc4bakacie-hmozdinky/ (17.12. 2012)

(15) Bio sáčkové polievky

www.bioprevas.sk/sk/E-shop/Nasa-ponuka/Bio-polotovary-konzervy/Bio-sackove-polievky.html

Na webech zaměřených na prevenci a podporu zdraví se vyskytuje např. bohemismus *rovnátka* (16), velmi časté je sloveso *doporučovať* a substantivum verbální *doporučenie* (17), dokonce v kombinaci se slovenským výrazem „odporúčanie“ (18):

(16) Fixné rovnátka, snímacie rovnátka

www.osobne-zdravie.sk/prevenicia.7/fixne-rovnatka-snimacie-rovnatka.5726.html

(17) Poradňa: Viete mi **doporučiť** nejaký homeopatický liek, ktorý... **Doporučujem** vám určite dodržiavať **doporučenia** očního lekára.

www.zdravie.sk/sz

(18) Zaujala Vás ponuka a služby Vitálneho sveta a chceli by ste túto stránku **doporučiť** známym? V tom prípade Vám nasledujúci formulár uľahčí prácu: Text Vášho odporúčania: **Doporučujem** navštívit stránky vitalneho sveta.

www.vitalnysvet.sk

Další lexikální bohemismy se vyskytovaly na diskusních fórech, např. *ješitný* (19), v on-line denících, např. dať *pusu* (přestože autor výpovědi ve stejném textu použil spisovný výraz „pobozkat“, porov. (20), *venčovisko* (21), na inzertním webu bohemismus *vyvenčiť* (22), na webu občanského sdružení bohemismy *venčiť*, *vodítko* (23). Nespisovný výraz „(vy)venčiť“ je ve slovenštině již natolik vžitý, že vzniklo odvozené substantivum *venčovisko*, které v češtině takovýto jednoslovný ekvivalent nemá.

(19) Spovednica Téma: **Ješitný** chlap? :) Diskuzia č. 673632, vložené 07.11.2012
www.spovednica.sk/detail.php?statusik=673632&kateg=1&nove=0&orderbyide

(20) ... poník je živý a zdravý. Hneď som mu dal od radosti **pusu!** To bolo po prvý raz, keď som pobozkal zvieratko, a to som veterinár už viac ako 20 rokov.

www.cas.sk/clanok/233288/rozkosny-drobec-shetlandsky-miniponik-meria-len-60-cm.html

(21) Majú mať výhľad na **venčovisko**? Nie sme proti psom, ale vedľa katedrály je to nedôstojné
<http://kosice.korzar.sme.sk/c/5431874/cirkev-nechce-aby-psy-spinili-pod-okna-arcibiskupa.html> (21. 6. 2010)

(22) Môžem vám **vyvenčiť** psíka počas vašej zaneprázdnenosti.

www.regionalna-inzercia.sk/.../mozem-vam-vyvencit-psika-pocas-16585

(23) Včera večer som bola **venčiť** našu mačku – chodí na postroji a s **vodítkom**.

<http://mackysos.sk/index.php?stred=vetokno/index.php&id=301> web-1.0, ř. 28, timestamp 20101030162305

Vyskytují se zde také nesprávné gramatické vazby ovlivněné češtinou, zvláště spojení genitivu adjektiva po neurčitých zájmenech nebo předložková vazba „vzhľadom k“. Setkáváme se s nimi v textech zájmových webů, např. na webu distributora multimediálních programů: Čo *dobrého* ... (24) nebo v informáci o slovenském magazínu ArtAttack – Graffiti: ... niečo *nového* (25), ale také v textech veřejnoprávního charakteru, např. na webu Spišské Kapituly je titulěk článku „V trestnom práve Katolíckej cirkvi je niečo *nového*?“ (26), jehož autorem je prof. kánonického práva na Katolícké univerzitě v Ružomberku, Ján Duda, PhD.

(24) Čo **dobrého** sa nám varí v Cenege?

<http://tech.sme.sk/c/2544542/co-dobreho-sa-nam-vari-v-cenege.html> (13.1. 2006)

(25) Na východe niečo **nového**

www.artattack.sk/content/08/na-vychode-nieco-noveho/

(19. 8. 2010)

(26) V trestnom práve Katolíckej cirkvi je niečo **nového**?

<http://duda.kapitula.sk/2011/04/tribunal-je-v-distribucii/> (22. 4. 2011)

Dalším takovým príkladom nerespektovania spisovnej jazykovej normy je titulok v ekonomickej rubricke on-line deníku Právo (27) alebo text z ústredného portálu verejnej správy Slovenskej republiky (28), kde táto gramatická chyba pôsobí obzvlášť nenáležito:

(27) titulok Ceny ropy nevešia nič **dobrého**, Brent preskočil 122 dolárov

http://spravy.pravda.sk/ceny-ropy-nevestia-nic-dobreho-brent-preskocil-122-dolarov-pzm-/sk_ekonomika.asp?c=A110406_075423_sk_ekonomika_p01 (6. 4. 2011)

(28) **Vzhlľadom k tomu**, že každý občan Slovenskej republiky starší ako 15 rokov s trvalým pobytom na území Slovenska je povinný mať občiansky preukaz ...

<http://portal.gov.sk/Portal/sk/Default.aspx?CatID=17&eventid=1607>
(Ústredný portál verejnej správy Slovenskej republiky)

3.2.2.1 Tematizace bohemismů v psaných textech

Bohemismy se stávají součástí úvah také významných osobností slovenského kulturního života; můžeme uvést např. zajímavý postřeh Ľ. Feldeka (29) o nespisovném, ale vžitém výrazu *hmoždinka* a zároveň o problematické motivaci jeho teoretického ekvivalentu ve slovenštině:

(29) „Moja žena je zručná ... Aj hmoždinku by do steny dokázala zatĺcť.“ Tu sa majster slova zháči a zamyslí. „**Hmoždinka** je čechizmus. Ako je to správne po slovensky? Mliaždenka? Alebo rozťaženka, odvodené od toho, že sa v múre roztiahne?“ (18.05.2007)
<http://zivot.azet.sk/clanok/4209/intelektuali.html>

Tematizace bohemismů mívá také charakter metajazykových komentářů zdánlivě kritických, např. (30) – (33), někdy s významem „kvazi“ rektifikace části výpovědi (31); tyto příklady se vyskytly v konkordancích sledovaných výrazů špáratko, vodítka, jednohubka a ješitný:

(30) prim-5, ř. 4 ... keď je niekto spriaznený poruke, tak sa dá prepnúť do voľnejšieho režimu - sem - tam uvoľnený vrchnáčik solničky, špáratko v jedle (ja viem, že špáradlo, ale **<špáratko>** je krajšie...) SME blog 2005

(31) prim-5, ř. 179 ... kde je psov veľmi veľa. Psov potom stretnete všade, často bez **<vodítka>** a košíka. Ospravedlnenie: Spisovne správne nie je vodítka, ale vôdzka. Tak. (SME blog 2005)

(32) prim-5, ř.1: Z pokrmov sa môžu ponúkať chuťovky – zájedky (nesprávne <jednohubky> alebo **očká**), kanapky, obložené minichlebičky. (gastronomická príručka)

(33) prim-5.0, ř. 15 Verte, že novinári to nemajú s českým trenérom Karлом Bruknerom ľahké. Na jednej strane je to nespochybniteľne múdry chlap, ošľahaný životom i futbalom, tým, čo v spisovnej slovenčine označujeme ako márnomyseľný, no výstižnejšie je nespisovný výraz <ješitný>. (Denník Šport 2008/06)

Naše příklady bohemismů v textech mluvených i psaných (1) – (33) samozřejmě zdaleka nevyčerpávají repertoár těchto jazykových prostředků. I kdybychom v dalším výčtu pokračovali, šlo by stále pouze o jejich registraci – bez možnosti odpovědět na otázku, jaké je místo bohemismů v současné slovenštině ve srovnání s prostředky nekontaktoými. Teprve na základě kvantifikace těchto jazykových jevů v databázích Slovenského národního korpusu můžeme vyslovit (alespoň rámcově) závěry o rozsahu jejich užívání (porov. 3.3).

3.3 Konkurence bohemismů a původních variant (na materiálu SNK)

Nakolik je opodstaněný názor, že se bohemismy šíří ve slovenštině nad únosnou míru, především na úkor původní slovenské slovní zásoby, můžeme dokumentovat na jazykovém materiálu Slovenského národního korpusu (SNK), a to komparací kontaktoých (KV) a nekontaktoých variant (NV).

Z rozsáhlého jazykového materiálu jsme vybrali celkem 306 kontaktních a nekontaktních variant (lexémy, předložkové vazby). Dále jsme se zaměřili na atributivní rozvíjení zájmen neurčitých postponovaným adjektivem v genitivu (KV, bohemismus) a v akuzativu/nominativu (NV, původní varianta); jako zástupce této skupiny jsme si zvolili zájmena *nič* a *niečo* a jejich gramatické vazby jsme testovali se 150 adjektivy.⁹

Pracovali jsme s korpusovými databázemi textů psaných, prim-5.0-public-all (dále jen prim-5.0) a web-1.0, a s korpusem textů mluvených, s-hovor-3.0¹⁰. K zadávání dotazů do SNK jsme používali především implicitní atributy lemma a word. V některých případech bylo nutno kvůli zachování jednoznačnosti významu sledovaného výrazu uplatnit pozitivní nebo negativní filtr, např. u nekontaktní varianty *odporúčat'* (k bohemismu *doporučovat'*) N filtr zvrátneho „sa“, u NV *list* a KV *dopis* P filtr „napísať“ a „dostať“, podobně u KV *pusa* a NV *bozk* P filtr „dostať“ a „dat“, a to v rozsahu od -2 až +2 z důvodu možného výskytu pozice adresáta, konatele apod.

Vysoká míra bivalentnosti českých a slovenských jazykových prostředků vede k tomu, že technické nástroje (Bonito) zatím nejsou schopny spolehlivě rozlišit český a slovenský text. Z toho důvodu bylo nutno třídit některé konkordance ještě ručně. Při vysoké frekvenci jazykového jevu (v tisících) jsme ruční třídění omezili na 1000 řádků. (V tabulkách označujeme takové číselné údaje hvězdičkou.)

3.3.1 Na základě frekvenční distribuce jsme stanovili kvantitativní poměr mezi kontaktní variantou (KV) a její nekontaktním protějškem (NV). Podle míry konkurence KV a NV jsme vydělili 3 skupiny:

- skupina **I**: převažuje varianta nekontaktní (původní) nad bohemismem
- skupina **II**: kontaktní varianta (bohemismus) a nekontaktní varianta existují vedle sebe v celkem vyrovnaném poměru, přičemž bohemismus má nižší frekvenci než NV.
- skupina **III**: kontaktní varianta (bohemismus) má vyšší frekvenci než nekontaktní

3.3.2 Vzhledem k nevelkému rozsahu databáze mluveného korpusu s-hovor-3.0 se v něm námi sledované jazykové jevy vyskytují jen v omezeném množství – především varianty kontaktní, bohemismy (viz příklady v tab. č. 2 v příloze); výjimku tvoří např. KV *klud* (47) : NV *pokoj* (116), KV *holka* (4) : VN *dievča* (325), KV *behom* (36) : NV *počas* (253), KV *niečo iného* (4) : NV *niečo iné* (68). Hlavní materiál jsme získali z korpusů textů psaných, a proto jsme při porovnávání četností vycházeli právě z nich; podle očekávání jsme více bohemismů našli v internetových textech korpusu web-1.0, protože velká část této databáze nepodléhá jazykové korektuře na rozdíl od žánrově vyvážených textů v prim-5.0.

3.3.2.1 Bohemismy mají v SNK různou frekvenci, od nulové až po četnosti v tisících, uvedeme několik příkladů:

- nulová frekvence: především v s-hovor-3.0, např. *čipok*, *krmítko*, *krajkový*, *mlsný*, *námatkovo*, *spalničky*, *ladvina*, *húpačka*, *kapesné*, *prepážka*, *včetne*, *niečo čudného* aj.;

do této skupiny můžeme zařadit i genitiv adjektiva rozvíjející zájmeno v prim-5.0 nebo web-1.0, kdy je frekvence tohoto spojení většinou nula nebo 1, např. *niečo lacného*, *nebezpečného*, *nežného*, *praktického*, *vtipného*, *zaužívaného*, *zložitého*, *nič falošného*, *trápneho*, *súrneho* aj. -

⁹ Při výběru materiálu jsme přihlíželi také k tematickému zaměření pravidelných jazykových rubrik obsahujících dotazy slovenské veřejnosti ve slovenských jazykovědných časopisech, zvláště v periodiku *Kultúra slova* <http://www.juls.savba.sk/ediela/ks/>

¹⁰ Náš výzkum byl ukončen před termínem (tj. před srpnem 2012), kdy byla zpřístupněna databáze mluveného korpusu s-hovor 4.0, který má 2 miliony 11 tisíc tokenů.

v obou korpusech, v prim-5.0 i web-1.0 (viz např. některá spojení v tab. č. 2 v příloze)

- do četnosti 10, např. *cezčas, posuvné merítko, kapesné, ladítko, mluvčí, neštovice, spalničky, poštová prepážka, razítkovať, znekludňovať (sa), nič fatálneho, niečo rozumného, vtipného* aj.
- v desítkách, např. *aršík, kartáčovať, zahájiť konanie, jednací, nemovitý, kozlík lekársky, kapesník, darček k Vianociam, nič múdreho, niečo pekného, zlého* aj.
- ve stovkách: např. *dielčí, doporučený list, fanyinka, finančný obnos, hmoždinka, horkokrvný, jednohubka, ješitný, posilovňa, merítko, milostný vzťah, rodinný krb* aj.
- ve stovkách až tisících: např. *prepozice behom, holka, klokan, bratranec, klud, kludný, ukludniť (sa), ľadvina, pokecať (si), mať za to, že..., doporučiť, spústa*.

3.3.2.2 Přestože mají některé bohemismy (KV) v SNK i dost vysokou frekvenci, často nepřevyšují výskyt jazykových prostředků původních, nekontaktových (NV), nemohou jim tedy konkurovat, porov. jejich vzájemný poměr na příkladech z prim-5.0 (před lomítkem) a web-1.0 (za lomítkem):

KV *nemovitosť* 48 / 300 : NV *nehnutel'nosť* 42 362 / 65 331

KV *niečo iného* 125 / 214 : NV *niečo iné* 11940 / 18665

KV *nič zlého* 541 / 514 : NV *nič zlé* 2880 / 3918

KV *ľadvina* 410 / 1312 : NV *oblička* 6 024 / 12 008

KV *doporučiť* 567 / 5900 : NV *odporučit'* 13 997 / 19 918

KV *kludný* 726 / 7742 : NV *pokojný* 33 376 / 31 562

KV *klud* 1613 / 11 752 : NV *pokoj* 62 019 / 80 990

KV *vzhl'adom k tomu* 1162 / 5001 : NV *vzhl'adom na to* 12108 / 12 531

3.3.2.3 Při třídění jazykového materiálu do jednotlivých skupin (I – III) vznikaly i jejich kombinace u jednoho jazykového jevu, např. na základě rozdílnosti poměrů četností KV a NV v prim-5.0 a web-1.0, porov.:

- prim-5.0 KV *v merítku* 14 : NV *v meradle* 75 (skupina I – převažuje nekontaktová varianta)

- web-1.0 KV *v merítku* 73 : NV *v meradle* 67 (skupina III – převažuje KV, bohemismus),

nebo na základě odlišných kolokací, např. u bohemismu „prepážka“: KV *poštová prepážka* 2/2: NV *poštová prihradka* 63/48 (skupina I), KV *nosná/nosová prepážka* 56/70 : NV *nosná/nosová prihradka* 74/78 (skupina II).

Jiný typ kombinace vznikal v souvislosti se synonymními nekontaktovými ekvivalenty k bohemismům, např. KV *jednohubka* – NV *chuťovka, kanapka, zájedka*, KV *rovnátka/rovnátka* – NV *zubný strojček, fixný strojček, snímateľný strojček, strojček na zuby*, KV *ješitný* – NV *márnomyseľný, samol'uby*, KV *kupodivu/ku podivu* – NV *napodiv, napočudovanie/na počudovanie*, viz tabulka č. 1 – kombinace skupin I, II a III. (Příklad: v prim-5.0 se dvojice KV *jednohubka* a NV *chuťovka* řadí ke skupině II, kde si tyto výrazy konkurují poměrem 131 : 259, ale v korpusu web-1.0 je jejich poměr jiný, 411:1218, patří tedy do skupiny I.)

Tab. č. 1

kontaktní varianta	prim-5.0	web-1.0	s-hovor-3.0	nekontaktní varianta	prim-5.0	web-1.0	s-hovor-3.0
substantiva							
jednohubka	131	411	0	chuťovka II, I	259	1218*	0
				kanapka III	41	50	0
				zájedka III	31	13	0
rovnátka, rovnátka	11	16	0	zubný srožček I	28	97	0
				fixný srožček II, I	11	95	0
				snímateľný srožček III, I	7	25	0
				srožček na zuby I	27	80	0
adjektívum							
ješitný	113	442	0	mámmysel'ný I, III	495	185	0
				samoľúby I, II	965	658	0
partikule							
kupodivu/ku podivu	81	1547	2	napodiv I, III	2365	1987	1
				napočudovanie na počudovanie I, III	1454	1448	0

Jak jsme již uvedli v 3.3.2.3, některé bohemismy se nedaly zařadit pouze do jedné skupiny, protože jejich míra konkurence s variantou původní byla v korpusech prim-5.0 a web-1.0 odlišná. V návaznosti na tab. č. 1 uvádíme i další kombinace skupin (I + II, I + III, III + I a II + III), z technických důvodů však pouze ve formě přehledu kontaktních jazykových prostředků (bohemismů) a bez uvedení frekvence¹¹:

- kombinace I + II: v prim-5.0 převažuje NV, v korp. web-1.0 si konkurují NV a KV
 - substantiva *čípok, fanynky, kec, robiť blbosti, hudobný doprovod*; substantiva s derivačním formátem –tko: *krmítka/krmítka, lehátka, lomítka*;
 - substantívum i adverbium *spústa*
 - adjektíva *horkokrvný, krajkový, mlsný, milostný príbeh, pán vrchný*
- kombinace I + III: v prim-5.0 převažuje NV, v korp. web-1.0 převažuje KV (bohemismus)
 - substantiva *brept, krabička, lízatko, v merítka, dostať pusy, sprepitné, vodítka (pro zvíře), záhradný krb*
 - adjektívum *milostný*
 - slovesa *blbnúť, kecat', vadit', zahájit' konanie*
 - adverbium *blbo*
- kombinace III + I: v prim-5.0 převažuje KV, v korp. web-1.0 převažuje NV
 - substantívum *aršík*
 - sloveso *doporučovať*
- kombinace II + III: v prim-5.0 si konkurují KV a NV, v korp. web-1.0 převažuje KV

¹¹ Veškeré statistické údaje jsou k dispozici u autorky příspěvku.

- substantiva *chudokrvnosť, klokan, finančný obnos, vinobranie*
- adjektívum *sáčková polievka*
- adverbium *námatkovo*

Tab. č. 2 Některé příklady atributivního rozvíjení *niečo* + kontaktná / nekontaktná varianta adjektív

kontaktná varianta (bohemis.) adjektívum v genitívu	prim-5.0	web-1.0	s-hovor-3.0	nekontaktná varianta adjektívum v akuz./nom.	prim-5.0	web-1.0	s-hovor-3.0
bieleho	1	0	0	biele	20	65	0
cenného	3	12	0	cenné	71	112	0
čudného	0	1	0	čudné	84	81	0
dôležitého	12	13	0	dôležité	715	848	2
istého	1	0	0	isté	16	15	0
konkrétneho	9	12	0	konkrétne	346	665	5
kontroverzného	0	1	0	kontroverzné	5	9	0
kritického	0	1	0	kritické	17	27	0
kultúrneho	0	1	0	kultúrne	6	9	0
lacného	0	1	0	lacné	14	47	0
luxusného	0	1	0	luxusné	4	9	0
mokrého	1	0	0	mokrú	9	14	0
nebezpečného	0	1	0	nebezpečné	49	65	0
nemilého	1	0	0	nemilé	13	11	0
neslušného	0	1	0	neslušné	22	17	0
nevhodného	1	0	0	nevhodné	52	107	0
nežného	1	0	0	nežné	7	10	0
ovocného	0	1	0	ovocné	0	4	0
pekného	21	29	0	pekné	608	1263	4
pozitívneho	12	18	0	pozitívne	513	924	2
praktického	0	1	0	praktické	36	73	0
priateľského	1	0	0	priateľské	2	1	0
rozumného	5	10	0	rozumné	68	184	1
slovenského	0	1	0	slovenské	0	0	0
smiešneho	1	0	0	smiešne	95	57	0
spoločného	44	49	0	spoločné	1539	1984	2
šialeného	1	0	0	šialené	13	28	0
užitočného	11	15	0	užitočné	259	529	1
vtipného	1	0	0	vtipné	85	125	1
vzrušujúceho	1	0	0	vzrušujúce	55	59	0
zaužívaného	0	1	0	zaužívané	1	3	0
zlého	58	95	1	zlé	1361	2317	8
zložitého	0	1	0	zložité	5	20	0

3.3.2.4 Další soubor jazykových prostředků spadá do „nekombinovaných“ skupin, protože v obou korpusech (prim-5.0 i web-1.0) se kontaktné a nekontaktné varianty nacházejí buď

v poměru KV<NV, nebo KV se přibližně rovná NV, nebo KV>NV. (Ze stejných důvodů jako v 3.3.2.3 uvádíme pouze přehled bohemismů.)

Nejpočetnější soubor jazykových prostředků tvoří **skupina I**, kdy v prim-5.0 i v korp. web-1.0 převažuje původní, nekontaktní varianta nad variantou kontaktní (bohemismem):

- substantiva *bednička, dopis* (+ *prísť, dostať, napísať*), *doprovod osoby, drátenka, holka, ľadvina, súdne jednanie, húpačka, kapesník, kľud, límec, mluví, nemovitost', neštovice*, poštová *prepážka, spalničky, tužka, vodotrysk, kapesné, krajka, posilovna, prádlo, víčko, vrut, zácpa, zbytok*; substantiva s derivač. formantem -tko: *kružítko, kukátko, kvapátko, ľadítko, merítko, posuvné merítko, medzinárodné merítko, merítko kvality, miešatko, napichovatko/napichovátko, razítko, sluchátko/slúchatko, špáratko, tlačítko*

- substantivum i dverbium: *cezčas*

- adjektiva *bežiaci rok, dielčí, gul'atý stól, doprovodný, jednací, kľudný, kotníkový, límcový, tlsté črevo, nemovitý, vstriecny*

- slovesa *doporučiť, húpať (sa), kartáčovať, pokul'hávať, (o)razítkovat', ukludniť (sa), znekludniť (sa), znekludňovať (sa), zahájiť sezónu, zahájiť podujatie*

- adverbiále i prepozice *včetne*

- prepozice: *behom, (niečo) na zub, vzhľadom k tomu..., vzhľadom k skutočnosti, vzhľadom k situácii, návod k použitiu, návod k príprave, dôvod k tomu... /k radosti/k obavám.*

Do skupiny I spadá také atributivní rozvíjení zájmen *nič* a *niečo* postponovaným adjektivem v genitivu.

Nejméně rozsáhlá je **skupina II**, v prim-5.0 a i v korp. web-1.0 kontaktní varianta (bohemismus) konkuruje variantě nekontaktní, má však nižší frekvenci:

- substantiva nosná/nosová *prepážka, omaľ'ovánka/omaľ'ovánky*

- dativní vazba (účel) *darček k V/vianociam.*

Ve **skupině III** převažuje v prim-5.0 i v korp. web-1.0 kontaktní varianta (bohemismus) nad variantou nekontaktní:

- substantiva *botník, bratranec, hmoždinka, podpivník, rodinný krb, dať pusu*, bot. termín *kozlík* lékařsky

- adjektiva *doporučený list, doporučená zásielka, chudokrvný, námatkový*

- slovesa *pokecať (si), fandiť, mať za to, že ...*

- dativní vazba (účel) *darček k narodeninám.*

3.3.2.5 Na základě frekvence námi sledovaných 306 kontaktních a nekontaktních výrazů a slovních spojení jsme zjistili, že v obou korpusech psaných textů (prim-5.0 a web-1.0) má pouze 15 bohemismů vyšší frekvenci než varianty původní (skupina III): *botník, bratranec, hmoždinka, kozlík lékařsky, rodinný krb, podpivník, dať pusu*. V celkem vyrovnaném poměru k původní variantě nekontaktní fungují bohemismy *finančný obnos, chudokrvnosť, klokan, námatkovo, sáčková polievka, vinobranie* (tj. kombinace skupin II a III) a částečně také bohemismus *prepážka, omaľ'ovánka/omaľ'ovánky* a dativní účelová vazba *darček k narodeninám* (skupina II). Zbývající část kontaktních výrazů a spojení vykazuje mnohem nižší četnosti než jejich nekontaktní protějšky (skupina I). Můžeme konstatovat, že některé námi sledované bohemismy zaujímají ve slovenštině určitý prostor, ale až na výjimky nevytlačují v psaných textech původní varianty na okraj jazykového systému.

4 Závěr

Naše sonda do několika oblastí česko-slovenské a slovensko-české jazykové komunikace ukázala, že bohemismy se s různou mírou uplatnění v současné slovenštině vyskytují v různých komunikačních sférách, přestože přímý vliv zdrojového jazyka po rozdělení ČSFR je omezen. Užívání bohemismů ve slovenštině má své zastánce, kteří tolerují jejich výskyt především v běžné komunikaci neoficiálního charakteru, ale také mnoho odpůrců z řad odborníků i laické veřejnosti, z nichž někteří dokonce projevují obavy o další osud slovenštiny, o samotnou její existenci. Komparací frekvenční distribuce reprezentativního souboru kontaktních a nekontaktních variant však lze dokázat, že bohemismy sice některým výrazům nekontaktním (původním) konkurují, ale v převážné většině vykazují frekvenci nižší, nemohou se tedy zásadním způsobem podílet na rozkolísání současné slovenské jazykové normy.

REFERENCE:

ČERTÍKOVÁ, H. (2004): K vnútornej jazykovej poradni Slovenského rozhlasu. In: Kultúra slova 2004, 38. č. 1 <http://www.juls.savba.sk/ediela/ks/2004/1/ks2004-1.html>

GAZDÍKOVÁ, M. (2005): Die tschechischen Kontaktwörter in der slovakischen Sprachpraxis und in der Rezeption der zeitgenössischen Slovakistik. (Slavistische Beiträge 440.) München: Verlag Otto Sagner. 339 s. ISBN 978-3-87690-903-5

KESSELOVÁ, J. – PALENČÁROVÁ, J. (2004): Slovensko-český pasívny bilingvizmus detí a mládeže (sonda do jazykového vedomia detí a mládeže) Slovo o slove. Zborník KSJLPF PU Prešovskej univerzity. Prešov, Katedra slovenského jazyka a literatúry PF PU, s. 24-34.

MUSILOVÁ, K. – SOKOLOVÁ, M. (2004): Funkčnost česko-slovenských kontaktních variant v současnosti. In: Sborník prací z mezinárodní vědecké konference Jazyk a literatura na Moravě pořádané v říjnu 2002. Studia Moravica 1. AUPO, Facultas Philosophica, Olomouc, s. 133-146.

MUSILOVÁ, K. (2010): Vztah mladé slovenské generace k některým aspektům česko-slovenských jazykových kontaktů (sociolingvistický průzkum). Medzinárodná vedecká konferencia venovaná 90. výročiu narodenia profesora Jána Horeckého *Človek a jeho jazyk* (2010). JÚLS SAV Bratislava. Smolenice 20. – 22. 1. 2010 (v tisku)

MUSILOVÁ, K. (2010): Komunikace Slováků-vysokoškoláků v ČR (sociolingvistický průzkum) In: Zborník príspevkov zo 7. medzinárodnej vedeckej konferencie Odkazy a výzvy modernej jazykovej komunikácie konanej 23.–24. 9. 2009 v Banskej Bystrici. Ed. J. Klincková, Banská Bystrica, s. 486-498. ISBN: 978-80-8083-960-4

NÁBĚLKOVÁ, M. (2008) Slovenčina a čeština v kontakte. Pokračovanie príbehu. Bratislava: Veda 2008. 364 s. ISBN 978-80-224-1060-1

SOKOLOVÁ, M. (1991): Komunikatívna efektívnosť českých kontaktních javov v súčasnej slovenčine. In: Všeobecné a špecifické otázky jazykovej komunikácie. Red. P.Odaloš – V. Patráš. Banská Bystrica, Pedagogická fakulta, 232 – 242.

SOKOLOVÁ, M. (1995): České kontaktní jazyky v slovenčine. In: Sociolingvistické aspekty výskumu súčasnej sloven.. Ed. S. Ondrejovič, M. Šimková. Bratislava: Veda, 188-206.

VILČEK, I. (2009): Slovenské deti nevedomky používajú česká slova. (17-03-2009) <http://www.novinky.cz/koktejl/164091-slovenske-deti-nevedomky-pouzivaji-ceska-slova.html>

ŽIGO, P. (2011) Osudy slov škatuľa a krabica. Kultúra slova, roč. 45, č. 4, s. 193-199. <http://www.juls.savba.sk/ediela/ks/2011/4/ks2011-4.pdf>

Elektronické zdroje:

Slovenský národný korpus: <http://korpus.juls.savba.sk/>

Krátky slovník slovenského jazyka (2003): <http://slovník.juls.savba.sk/>